

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

I Š V A D A

Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai

Vilnius, 1995 m. sausio 24 d.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, susidedantis iš Konstitucinio Teismo teisėjų Algirdo Gailiūno, Kęstučio Lapinsko, Zigmo Levickio, Vlado Pavilionio, Prano Vytauto Rasimavičiaus, Stasio Stačioko, Teodoros Staugaitienės, Stasio Šedbaro ir Juozo Žilio,

sekretoriaujant Rolandai Stimbirytei,

dalyvaujant pareiškėjo – Respublikos Prezidento atstovui Seimo Pirmininko pavaduotojui Juozui Bernatoniui,

remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 105 straipsnio trečiąja dalimi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio antrąja dalimi, viešame Teismo posėdyje 1995 m. sausio 5 d. išnagrinėjo bylą Nr. 22/94 pagal pareiškėjo Respublikos Prezidento paklausimą dėl išvados, ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsniai ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas

nustatė:

Pareiškėjas prašo Konstitucinį Teismą pateikti išvadą, ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsniai ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Prašymas grindžiamas šiais motyvais.

Konvencijos 1 straipsnyje yra numatyta valstybės pareiga „garantuoti kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam žmogui teises ir laisves, apibrėžtas šios Konvencijos pirmame skyriuje“. Dėl

šio Lietuvos Respublikos įsipareigojimo nacionaliniai įstatymai žmogaus teisių klausimais turi būti suderinti su minėtos Konvencijos reikalavimais.

1994 m. vasario 11 d. Respublikos Prezidento dekretu Nr. 233 buvo sudaryta darbo grupė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos bei jos protokolų ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos lyginamajai analizei atlikti. Pareiškėjo nuomone, ši Konvencijos ir Konstitucijos lyginamoji analizė rodo, kad kai kurie Konvencijos ir jos protokolų straipsniai gali prieštarauti Konstitucijos nuostatomis (arba neatitikti jų pagal apimtį). Tokiu atveju Lietuvos Respublika, ratifikavusi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją bei jos protokolus, negalėtų įvykdyti tarptautinių įsipareigojimų, nes Konstitucijos 7 straipsnyje numatyta, jog „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai“.

Remdamasis šiais motyvais, pareiškėjas prašo Konstitucinį Teismą pateikti išvadą:

1) ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsniui;

2) ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 20 straipsniui;

3) ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsniui;

4) ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsniui;

5) ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 32 straipsniui.

Konstitucinis Teismas

konstatuoja:

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau išvadoje ji vadinama Konvencija) buvo sudaryta Romoje 1950 m. lapkričio 4 d. ir įsigaliojo 1953 m. rugsėjo 3 d. Pagal Konvencijos 66 straipsnio pirmąją dalį ji turi būti ratifikuojama. Konvencijos Ketvirtasis protokolai sudarytas Strasbūre 1963 m. rugsėjo 16 d. ir įsigaliojo 1968 m. gegužės 2 d. 1993 m. gegužės 14 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras pasirašė Konvenciją ir jos Pirmąjį, Ketvirtąjį bei Septintąjį protokolus. Šie protokolai taip pat turi būti ratifikuoti.

Konvencijos pirmame skyriuje yra apibrėžtos žmogaus teisės ir laisvės, kurias, sutinkamai su jos 1 ir 57 straipsniais, ją ratifikavusi valstybė turi garantuoti kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui. Konvencijos 1 straipsnyje nustatyta: „Aukštosios susitariančios šalys garantuoja kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui teises ir laisves, apibrėžtas šios Konvencijos

pirmame skyriuje.“ Taigi kiekviena valstybė, ratifikavusi Konvenciją, turi veiksmingai įgyvendinti Konvencijos (arba jos protokolų, kuriuos ši valstybė yra ratifikavusi) nuostatas, kad visiškai įvykdytų savo įsipareigojimus pagal ją.

Šis bendras reikalavimas yra tiesiogiai susijęs su tarptautinės teisės ir šalių vidaus (nacionalinės) teisės santykiu bendrai bei atsižvelgiant į atskiras problemas, konkrečiai – į žmogaus teisių ir laisvių problemą. Šiuo metu Europoje bene labiausiai paplitusi vadinamoji paralelinė tarptautinės ir vidaus teisės derinimo sistema, kuri grindžiama taisykle, kad tarptautinės sutartys transformuojamos šalies teisės sistemoje (inkorporuojamos į ją). Toks tarptautinių sutarčių, taigi ir Konvencijos, realizavimo būdas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija yra ypatingas tarptautinės teisės šaltinis, kurio tikslas kitoks nei daugumos kitų tarptautinės teisės aktų. Šis tikslas yra visuotinis – siekti, kad Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi ginant ir toliau įgyvendinant žmogaus teises ir pagrindines laisves. Šiuo, tai yra tikslo, požiūriu Konvencija atlieka tokią pat funkciją kaip ir konstitucinės žmogaus teisių garantijos, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygiu. Kaip tik dėl to labai svarbu įvertinti ir nustatyti Konvencijos ir Konstitucijos santykį.

Konstitucijos II skirsnyje („Žmogus ir valstybė“), taip pat preambulėje, III, IV ir XIII skirsniuose yra apibrėžtos teisės ir laisvės, kurios turi būti garantuojamos asmenims, esantiems Lietuvos Respublikos jurisdikcijoje.

Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir jos tarptautinės sutartys (šiuo atveju – Konvencija). Priešingu atveju Lietuvos Respublika negalėtų užtikrinti Konvencijoje pripažįstamų teisių ir laisvių teisinės gynybos, kas yra numatyta jos 13 straipsnyje, sudarančiame Konvencijos nuostatų įgyvendinimo kiekvienos valstybės vidaus teisinėje sistemoje pagrindą. Šiame straipsnyje skelbiama: „Kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, pripažintos šios Konvencijos, buvo pažeistos, turi teisę pasinaudoti efektyvia teisine gynyba valstybiniuose organuose, nesvarbu, ar tai padarė einantys oficialias pareigas asmenys. „Vadinasi, valstybiniai organai, vykdantys teisinę gynybą, turi tiesiogiai taikyti Konstitucijos normas, taip pat įgyvendinti Konvencijos nuostatas. Šios nuostatos turi tapti valstybės vidaus teisės sudedamąja dalimi, ir neturi būti jokių kliūčių joms taikyti teismuose ir kituose teisinę gynybą vykdančiuose organuose.

Kartu būtina pabrėžti, jog Konvencija tiesiogiai neformuluoja, nes to ir negalima būtų realizuoti, reikalavimo, kad valstybės vidaus teisės normos paraidžiui atitiktų Konvencijos normų turinį. Joje taip pat nėra griežtai nurodoma, kokiais būdais turi būti realizuojamos Konvencijoje

įtvirtintos žmogaus teisės. Pati valstybė nustato, kokiais būdais ji užtikrins Konvencijos nuostatų taikymą. Čia svarbu apibrėžti vadinamąsias atsižvelgimo ribas, tai yra nustatyti Konvencijoje nurodytų teisių pakankamai veiksmingą gynimą šalies įstatymais. Šias „atsižvelgimo ribas“ numato valstybės valdžios organai Konstitucijos jiems nustatytų įgaliojimų pagrindu. Europos žmogaus teisių teismas savo 1976 m. vasario 6 d. sprendime Švedijos garvežių mašinistų byloje pažymėjo, kad nei 13 straipsnis, nei pati Konvencija apskritai nenustato susitariančioms valstybėms konkretaus būdo, kaip užtikrinti bet kurios iš Konvencijos nuostatų veiksmingą įgyvendinimą jų vidaus teisėje.

Tačiau Konvencijos antro, trečio, ketvirto ir penkto skyrių nuostatos dėl joje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių tarptautinio gynimo neabejotinai reiškia, kad Konvencijos normos turi būti realiai įgyvendinamos, o šių teisių ir laisvių pažeidimas negali būti aiškinamas tuo, kad valstybės įstatymai numato ką kita. Toks Konvencijos galiojimas paaiškinamas tuo, kad valstybė – šios Konvencijos dalyvė turi užtikrinti Konvencijos normų taikymą savo vidaus teisinėje sistemoje. Tačiau tarptautinės sutartys, taip pat ir Konvencija, atskirose teisinės veiklos srityse taikomos nevienodai. Konkrečius jų taikymo būdus ir formas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai. Civilinėje teisenoje yra nustatytas tiesioginis tarptautinių sutarčių taikymas kaip jų ir Lietuvos Respublikos įstatymų normų konkurencijos sprendimo būdas: jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurios numatytos Lietuvos Respublikos įstatymuose, tai taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės (Civilinio kodekso 606 straipsnis ir Civilinio proceso kodekso 482 straipsnis). Baudžiamojoje teisenoje minėtas normų konkurencijos sprendimo būdas netaikomas. Šiais atvejais tiesiogiai taikomi Lietuvos Respublikos baudžiamieji ir baudžiamojo proceso įstatymai, o tarptautinės sutartys taikomos tik specialiais šių įstatymų nustatytais atvejais (Baudžiamojo kodekso 71 straipsnis ir Baudžiamojo proceso kodekso 20, 21, 211, 212, 22, 221 ir 222 straipsniai). Jei taikant baudžiamąjį įstatymą atsirastų abejonių dėl Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimo užtikrinimo, konstitucinės priežiūros tvarka turėtų būti sprendžiamas klausimas, ar taikomas įstatymas neprieštarauja Konstitucijai. Kita vertus, Konvencijoje įtvirtintos žmogaus teisės negali būti realizuotos tiesiogiai netaikant vidaus teisės aktų. Kitaip tariant, pripažinus tik tiesioginį Konvencijos taikymą, minimos teisės negali būti garantuotos, nes pačioje Konvencijoje nėra nustatyta nei šių teisių realizavimo būdų ją ratifikavusiose valstybėse, nei pažeidėjų teisinės atsakomybės, nei reikiamų procedūrų ir valstybių teisinių institucijų specialios jurisdikcijos. Čia akivaizdžiai galioja taisyklė *ubi jus ibi remedium*: kada įstatymas suteikia teisę, jis duoda ir priemonę jai apginti. Tokios priemonės valstybės teisinėje sistemoje nustatomos šios valstybės įstatymais. Konvencija nustato šias priemones tik tiems atvejams, kada ginčas dėl joje įtvirtintų žmogaus teisių gynimo tampa tarptautinės jurisdikcijos objektu.

Konstitucijos 138 straipsnio trečiojoje dalyje nustatyta: „Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.“ Ši konstitucinė nuostata Konvencijos atžvilgiu reiškia, kad ratifikuota ir įsigaliojusi ji taps sudedamąja Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalimi ir turės būti taikoma kaip ir Lietuvos Respublikos įstatymai. Jos nuostatos Lietuvos Respublikos teisės šaltinių sistemoje atitinka įstatymų lygmenį, kadangi 1991 m. gegužės 21 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“ (Žin., 1991, Nr. 16-415; 1992, Nr. 30-915) 12 straipsnyje nustatyta, jog „Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys turi Lietuvos Respublikos teritorijoje įstatymo galią.“

Tolygus su įstatymais Konvencijos taikymas Lietuvos Respublikos vidaus teisėje ir jos nuostatų įstatyminė galia *ipso facto* dar neužtikrina, kad visais atvejais Konvencijos nuostatos bus veiksmingai įgyvendinamos, nes Konstitucijos 7 straipsnio pirmojoje dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas teisės aktas priešingas Konstitucijai.“ Nors ši konstitucinė nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančia tarptautinės sutarties – Konvencijos, bet ji reikalauja, kad tarptautinės sutarties nuostatos neprieštarautų Konstitucijos nuostatoms, nes jei prieštarautų, būtų problemiška įgyvendinti Konvenciją Lietuvos Respublikos vidaus teisėje.

Vertinant Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių turinį būtina atsižvelgti į lyginamosios konstitucinės teisės ir tarptautinės teisės suderinimo metodologinius pagrindus. Konvencijos nuostatos galėtų būti pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai, jeigu:

- 1) Konstitucija nustatytų išsamų ir baigtinį teisių ir laisvių sąrašą, o Konvencija nustatytų kokias nors kitas teises ir laisves;
- 2) Konstitucija draustų kokius nors veiksmus, o Konvencija apibrėžtų šiuos veiksmus kaip vienokią ar kitokią teisę arba laisvę;
- 3) kokia nors Konvencijos nuostata negalėtų būti taikoma Lietuvos Respublikos teisės sistemoje dėl to, kad ji nesutampa su kokia nors Konstitucijos nuostata.

1) Remiantis Konstitucijos ir Konvencijos bendrąja analize galima teigti, kad nei Konstitucijoje, nei Konvencijoje nėra išsamaus ir baigtinio žmogaus teisių ir laisvių sąrašo. Tai patvirtina ir Konstitucijos 18 straipsnis, kuriame nustatyta, kad „žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines“. Joks teisės aktas negali nustatyti prigimtinių teisių ir laisvių baigtinio sąrašo.

Konstitucijos ir Konvencijos normų suderinamumo (santykio) aiškinimas turi būti prasminis, loginis, o ne tik pažodinis. Vien tik pažodinis žmogaus teisių aiškinimas yra nepriimtinas žmogaus teisių apsaugos prigimčiai. Pavyzdžiui, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 5 straipsnio antrojoje dalyje yra nustatyta: „Negali būti leidžiama niekaip apriboti ar sumažinti pagrindinių žmogaus teisių, pripažintų ar galiojančių kurioje nors valstybėje, šio Pakto dalyvėje,

taikant įstatymus, konvencijas, taisykles ar papročius ta dingstimi, kad šis Paktas tokių teisių nepripažįsta ar jas pripažįsta mažesniu mastu.“

Pažodinis teisės normų aiškinimas, jeigu taikomas kaip vienintelis aiškinimo būdas, yra nepriimtinas, nes aiškinant teisės normos turinį svarbiausia ne tai, kokia konkrečia žodine forma atitinkama taisyklė yra suformuluota, o tai, kad remiantis jos tekstu būtų galima neabejotinai suprasti, jog kalbama apie tam tikriems subjektams skirtą nuorodą atitinkamomis sąlygomis veikti atitinkamu būdu.

Formalus pažodinis Konvencijos nuostatų aiškinimas nepripažįstamas ir Europos žmogaus teisių teismo praktikoje. Šis Teismas 1968 m. birželio 27 d. sprendime Wemhoff ir 1970 m. sausio 17 d. sprendime Delcourt bylose pakartojo tą pačią savo išvadą, jog vertinant, kad tai yra teisė kurianti sutartis, taip pat būtina siekti tokio aiškinimo, kuris labiausiai tinka tam, kad būtų pasiektas sutarties tikslas ir realizuotas sutarties objektas, o ne tam, kad tokiu būdu formaliai daugiausia apribotų šalių prisiimtus įsipareigojimus.

Tai, kad pagrindinės žmogaus teisės, laisvės ir jų garantijos vienokia ar kitokia žodine forma suformuluotos Konstitucijoje, dar neleidžia teigti, jog šios formuluotės visais atvejais yra absoliučios jų taikymo prasme. Įstatymu žmogaus teisės, laisvės ir jų garantijos gali būti suformuluotos plačiau, negu jos pažodžiui išreikštos konkrečiame Konstitucijos straipsnyje ar jo dalyje. Taigi platesnis jų taikymas įmanomas, jeigu jį numato kitas teisės aktas, turintis įstatymo galią (šiuo atveju – Konvencija ir jos protokolai). Čia lemiamą reikšmę turi Konstitucijos 138 straipsnio trečioji dalis, nustatanti Seimo ratifikuotų tarptautinių sutarčių inkorporavimo, taigi ir jų taikymo tolygiai su įstatymais, principą Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje.

Taigi Konvencijos nuostatos, apibrėžiančios žmogaus teises ir laisves, gali būti taikomos kartu su Konstitucijos nuostatomis, jeigu jos pastarosioms neprieštarauja.

2) Konstitucinis Teismas, atlikęs tekstų bendrąją analizę, pažymi, jog jokia Konstitucijos ir Konvencijos žmogaus teises ir laisves įtvirtinanti nuostata neleidžia teigti, kad Konstitucija draudžia kokius nors veiksmus, o Konvencija apibrėžia šiuos veiksmus kaip vienokią ar kitokią teisę arba laisvę.

Vertinant Konstitucijos ir Konvencijos normų sąveiką ir šių normų tarpusavio sąveikos interpretavimo ribas negalima neatsižvelgti į Konstitucijos 6 straipsnio pirmosios dalies nuostatą, kad „Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas“. Konstitucinis Teismas pabrėžia, jog Konstitucijos vieningumas pirmiausia reiškia tai, kad konstitucinės nuostatos yra susijusios ne tik formaliai, pagal Konstitucijos normų išdėstymo struktūrą, bet ir pagal jų turinį. Šis normų vieningumas reiškia, kad tiek Konstitucijos preambulė, tiek jos skirsniai bei straipsniai sudaro prasmingą Konstitucijos visumą. Konstitucijos, kaip vientiso ir tiesiogiai taikomo akto, prasmės

reikšmingumas yra išskirtinis tada, kai vertinamos konstitucinės nuostatos dėl žmogaus teisių ir laisvių. Akivaizdu, kad interpretuojant konkrečios konstitucinės nuostatos turinį daugeliu atvejų negalima jo aiškinti atsietai nuo kitų Konstitucijos nuostatų. Ypač svarbu į tai atsižvelgti tais atvejais, kai kalbama apie Konstitucijos skirsnius „Žmogus ir valstybė“, „Visuomenė ir valstybė“, „Tautos ūkis ir darbas“ bei kitus, kuriuose yra įtvirtintos konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo garantijos ir teisinės priemonės.

3) Konstitucinis Teismas pažymi, kad atsakyti į klausimą dėl konkrečių Konvencijos nuostatų suderinamumo su konkrečiais Konstitucijos straipsniais galima tik išanalizavus šias konkrečias normas. Toliau šioje išvadoje yra analizuojamos Konvencijos ir Konstitucijos normos, dėl kurių suderinamumo paklausime keliamos abejonės.

1. Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Respublikos Prezidento paklausime nurodyta, jog Konvencijos 4 straipsnio antrojoje dalyje skelbiama, kad „niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą“, o trečiojoje šio straipsnio dalyje išaiškinama, koks darbas nelaikomas priverstiniu ar privalomu. Šio straipsnio trečiosios dalies „a“ punkte numatyta, kad tai toks darbas, „kurį paprastai reikalaujama atlikti kalnimo metu, taikant šios Konvencijos 5 straipsnio nuostatas“, ir darbas „lygtinio atleidimo nuo tokio kalnimo laikotarpiu“. Tuo tarpu pagal Konstitucijos 48 straipsnio penktosios dalies nuostatą „priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas“. Kiekviena kriminalinė bausmė, numatyta Baudžiamajame kodekse, gali turėti tokį elementą, kaip nuteistojo pareigą dirbti. Šį principą realizuoja pataisos darbų be laisvės atėmimo bausmė (Baudžiamojo kodekso 29 straipsnis). Konvencijoje suformuluota taisyklė leidžia numatyti pareigą dirbti tik asmeniui, iš kurio atimta laisvė arba kuris lygtinai atleistas nuo kalnimo. Paklausime teigiama, jog Konvencijoje numatyta taisyklė yra siauresnės apimties, todėl galima daryti išvadą, kad Konvencijos 4 straipsnio trečiosios dalies „a“ punktas prieštarauja Konstitucijos 48 straipsnio penktajai daliai.

Konstitucinis Teismas pabrėžia, jog toks Konstitucijos ir Konvencijos normų sąveikos interpretavimas netikslus jau dėl to, kad Konstitucijoje nenumatyti pataisos darbai kaip kriminalinė bausmė, jie netgi neminimi. Konstitucijos 48 straipsnio penktojoje dalyje įtvirtinta taisyklė, jog priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas, anaipol nereiškia, kad įstatymai turi nustatyti pataisos darbų be laisvės atėmimo bausmę. Pažymėtina ir tai, kad Baudžiamajame kodekse nenumatytas nuteistojo priverstinis įdarbinimas kaip bausmė.

Kita vertus, Konvencijos 4 straipsnio trečiosios dalies „a“ punkte priverstinis darbas siejamas su Konvencijos 5 straipsnio taikymu, tai yra su teisėtu laisvės atėmimu (arba su lygtiniu

atleidimu nuo kalinimo). Tokią poziciją iš esmės patvirtina ir Europos žmogaus teisių teismo bei kitų Europos valstybių teismų praktika. Pavyzdžiui, Van Droogenbroeck byla, kurios esmė buvo atliekančio laisvės atėmimo bausmę recidyvisto priverstinis darbas, nes buvo reikalaujama dirbti tam, kad būtų sutaupyta 12 000 Belgijos frankų. Europos žmogaus teisių teismas savo 1982 m. birželio 24 d. sprendime konstatavo, jog šioje byloje svarbu įvertinti, ar pareiškėjo suėmimo sąlygos atitiko Konvencijos 5 straipsnį. Teismas taip pat nurodė, jog kitos priverstinio darbo sąlygos neišėjo už ribų to, ko šiuo atveju „paprastai reikalaujama“, nes šiuo darbu buvo siekiama reintegruoti asmenį į visuomenę, ir to teisinis pagrindas buvo nuostatos, kurias atitinkančių nuostatų galima rasti kai kuriose kitose Europos Tarybos valstybėse.

Konstitucijos 48 straipsnio ir Konvencijos 4 straipsnio bei jo taikymo praktikos lyginamoji analizė leidžia padaryti išvadą, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 straipsnio trečiosios dalies „a“ punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

2. Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Respublikos Prezidento paklausime nurodoma, jog, pirma, Konvencijos 5 straipsnio trečiojoje dalyje numatyta, kad „kiekvienas sulaikytasis ar suimtas ... turi būti skubiai pristatomas teisėjui“. Tuo tarpu Konstitucijos 20 straipsnio trečiojoje dalyje numatyta, kad „nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą“. Šių dviejų taisyklių palyginimas leidžia daryti prielaidą, kad Konvencijoje numatyta platesnė garantija, nes teismui turi būti pristatomas kiekvienas baudžiamojo proceso tvarka sulaikytas asmuo, o pagal Konstituciją – tik nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo. Paklausime pabrėžiama, jog šiuo atveju būtų galima teigti, kad ši konstitucinė taisyklė yra speciali norma, o Konstitucijos 20 straipsnio antrojoje dalyje numatyta bendra norma, skelbianti, kad „niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas“, tačiau tokią išvadą gali pateikti tik Konstitucinis Teismas.

Antra, paklausime prašoma nustatyti, ar Konvencijoje vartojamas terminas „skubiai“ atitinka Konstitucijoje numatytą 48 valandų taisyklę.

Ir trečia, Konvencijos 5 straipsnio ketvirtojoje dalyje reikalaujama, kad teisėjas įvertintų sulaikymo teisėtumą, o pagal Konstituciją teismas turi įvertinti tik sulaikymo pagrįstumą. Pareiškėjas teigia, kad šis skirtumas yra esminis, nes teisėtas sulaikymas kartu yra ir pagrįstas, tuo tarpu pagrįstas sulaikymas gali būti ir neteisėtas.

Konstitucinis Teismas pabrėžia, jog tokios abejonės nėra pakankamas pagrindas teigti, kad Konvencija prieštarauja Konstitucijai. Šios išvados konstatuojamosios dalies įvade jau buvo

pažymėta, kad tai, jog Konstitucija neįtvirtina kokių nors žmogaus teisių, laisvių ar jų garantijų arba jas kiek kitaip formuluoja, dar nereiškia, kad tokios teisės, laisvės ar jų įgyvendinimo priemonės apskritai negali būti garantuojamos Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. Jos gali būti ir paprastai yra numatytos kituose teisės aktuose ir yra įgyvendinamos juos taikant. Atskirai imant, tai taip pat gali būti užtikrinta Konstitucijos 138 straipsnio trečiosios dalies pagrindu taikant Konvenciją. Konvencijos nuostatos negalėtų būti taikomos tik tuo atveju, jeigu jos pagal turinį prieštarautų Konstitucijai.

Pirmiausia, palyginęs „skubaus pristatymo teisėjui“ (Konvencijos 5 straipsnio trečioji dalis) ir „per 48 valandas turi būti pristatytas į teismą“ (Konstitucijos 20 straipsnio trečioji dalis) sąvokas, Konstitucinis Teismas pažymi, kad jos iš esmės neprieštarauja viena kitai. Konvencijos taikymo praktikoje 48 valandų terminas atitinka „skubaus pristatymo“ nuostatą. Tam pagrįsti nereikia daryti Konvencijos taikymo praktikos savarankiškos analizės, nes yra visuotinai pripažinta, kad keturių dienų laikotarpis įprastų kriminalinių nusikaltimų atvejais ir penkios dienos išimtiniais atvejais laikomi atitinkančiais skubumo reikalavimą. Kita vertus, palyginę kitų valstybių – Europos Tarybos narių konstitucijas, galime rasti analogiškų konstitucinių normų. Pavyzdžiui, toks pat 48 valandų terminas nustatytas Portugalijos ir Italijos Konstitucijose (28 straipsnis ir 13 straipsnis), 72 valandų – Ispanijos Konstitucijoje (17 straipsnis). Taigi net ir valstybių – Europos Tarybos narių konstitucijų lyginamoji analizė patvirtina šiuo klausimu jau pateiktą vertinimą.

Antra, paklausime, lyginant Konstitucijos 20 straipsnio trečiąją dalį ir Konvencijos 5 straipsnio trečiąją dalį, daroma prielaida, kad „Konvencijoje numatyta platesnė procesinė garantija, nes teismui turi būti pristatomas kiekvienas baudžiamojo proceso tvarka sulaikytas asmuo, o pagal Konstituciją – tik nusikaltimo vietoje sulaikytas asmuo.“ Konstitucinis Teismas pažymi, jog Konstitucijos 20 straipsnio trečiosios dalies nuostatos esminė paskirtis yra garantuoti, kad toks asmuo būtų pristatomas teismui per 48 valandas, o tai yra ne kas kita, kaip skubaus pristatymo garantija. Tačiau netgi jei paklausime daroma prielaida būtų teisinga, abi nuostatas būtų galima suderinti. Taikomos kartu, jos papildytų viena kitą kaip viena teisinė garantija.

Trečia, nors iš tikrųjų Konvencijos 5 straipsnio ketvirtojoje dalyje reikalaujama, kad teisėjas įvertintų sulaikymo teisėtumą, o pagal Konstitucijos 20 straipsnio trečiąją dalį teismas turi įvertinti sulaikymo pagrįstumą, ir šis skirtumas, pareiškėjo nuomone, yra esminis, šios nuostatos, vertinamos ne pažodiškai, o prasmiškai, neprieštarauja viena kitai. Tiek pagal Konstituciją, tiek pagal Konvenciją teismas turi įvertinti ir sulaikymo teisėtumą, ir jo pagrįstumą. Tačiau Konstitucijos 20 straipsnio trečiosios dalies negalima vertinti atskirai nuo viso šio straipsnio teksto ir kitų Konstitucijos nuostatų dėl teisėtumo garantijų. Minimo straipsnio antrojoje dalyje nustatyta: „Niekas negali būti savavališkai sulaikytas arba laikomas suimtas. Niekam neturi būti atimta laisvė

kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas.“ Šios nuostatos iš esmės įtvirtina asmens sulaikymo teisėtumo principą kaip visuotinę taisyklę. Todėl Konstitucijos 20 straipsnyje vartojamas terminas „pagrįstumas“ turi platesnę negu priežastinio faktinio ryšio reikšmę, tai yra jis apima ir „teisėtumą“.

Atsižvelgiant į visa tai darytina išvada, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 5 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

3. Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Respublikos Prezidento paklausime nurodoma, kad Konvencijos 9 straipsnio antrojoje dalyje numatoma galimybė apriboti asmens „laisvę skelbti savo religiją ar tikėjimą“, tuo tarpu Konstitucijos 26 straipsnio ketvirtojoje dalyje skelbiama, kad gali būti ribojama „žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą“. Paklausime pažymima, kad ir Konvencijoje, ir Konstitucijoje asmens laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą išskirta į dvi savarankiškas laisves, todėl galima teigti, kad Konvencijoje nenumatyta galimybė riboti asmens laisvę išpažinti religiją arba tikėjimą.

Konstitucinis Teismas pažymi, kad Konvencijos 9 ar kitame jos straipsnyje nėra išskirta dviejų savarankiškų laisvių – asmens laisvės išpažinti bei laisvės skelbti religiją ar tikėjimą. Konvencijoje laisvė išpažinti religiją ar tikėjimą tiesiog neminima. Konvencijos 9 straipsnio pirmojoje dalyje nustatyta: „Kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę; tai teisė laisvai keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, laisvai skelbti savo religiją ar tikėjimą, laikant pamaldas, atliekant apeigas, praktikuojant tikėjimą ir mokant jo.“

Tuo šis Konvencijos tekstas skiriasi ne tik nuo Konstitucijos 26 straipsnio, bet ir nuo Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 18 straipsnio pirmosios dalies tekstų, kuriuose yra žodis „išpažinti“. Taigi tiek tarptautinės teisės aktai, tiek Konstitucija, pripažindami žmogui religijos laisvę, vartoja skirtingą terminiją šiai laisvei apibūdinti.

Atsižvelgiant į tai visiškai nėra pagrindo manyti, kad Konstitucijos 26 straipsnyje yra numatyta galimybė apriboti žmogaus laisvę išpažinti religiją ar tikėjimą. Priešingai, Konstitucijos 26 straipsnio pirmojoje dalyje nustatytas bendras principas: „Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma“, o antrojoje dalyje įtvirtinta: „Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo.“

Religijos ar tikėjimo išpažinimas, atskirtas nuo religijos ar tikėjimo skelbimo ar skleidimo, yra dvasinė kategorija, reiškianti religinių ar tikėjimo įsitikinimų turėjimą. Neatsitiktinai

prancūziškame ir angliškame Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 18 straipsnio pirmosios dalies tekste lietuviškus žodžius „laisvė išpažinti“ atitinka žodžiai „la liberté d’avoir“ (pranc.) ir „freedom to have“ (angl.), kas pažodžiui gali būti verčiama kaip „laisvė turėti“ (religiją ar tikėjimą). Vertimuose pavartotas žodis „išpažinti“ vietoje „turėti“, nes pastarasis ne visai atspindi dvasinę religijos ar tikėjimo prigimtį ir kartu vidinę asmens dvasios būseną. Šios būsenos negalima niekaip apriboti, nebent jei žmogus būtų persekiojamas dėl savo religijos ar tikėjimo, bet ir tokiu atveju persekiojimas negali atimti jo religinių įsitikinimų ar tikėjimo. Šiuo atveju galioja bendras teisės principas: *lex non cogit ad impossibilia* – įstatymas nereikalauja to, kas neįmanoma.

Konstitucinis Teismas pažymi, kad Konstitucijos 26 straipsnio ketvirtojoje dalyje, frazėje „žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu“ esantis žodis „išpažinti“ interpretuotinas kaip atitinkantis savo prasme Konvencijos žodžius „savo religiją“. Jeigu Konstitucijos 26 straipsnio ketvirtojoje dalyje būtų numatytas atskiras laisvės išpažinti religiją arba tikėjimą apribojimas, tai šioje frazėje būtų vartojamas jungtukas „ar“, o ne „ir“. Žodžių išpažinti ir skleisti sujungimas jungtuku „ir“ reiškia ne ką kita, kaip „savo religiją ar tikėjimą“. Kaip tik dėl to ši Konstitucijos nuostata nesukėlė jokių neigiamų teisinių pasekmių Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje tikėjimo ar religijos laisvės požiūriu, joks įstatymas neapriboja teisės išpažinti religiją ar tikėjimą.

Atsižvelgiant į visa tai darytina išvada, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

4. Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Respublikos Prezidento paklausime nurodoma, kad Konvencija draudžia tik vadinamąją negatyvią diskriminaciją, o Konstitucija – ir „negatyvią“, ir „pozityvią“ (privilegijų teikimą). Be to, paklausime teigiama, kad Konvencijoje numatytas platesnis diskriminacijos draudimo pagrindų sąrašas: Konstitucijoje neminima odos spalva, priklausymas tautinei mažumai.

Konstitucinis Teismas pažymi, kad paklausime minima vadinamoji pozityvi diskriminacija negali būti traktuojama kaip privilegijų teikimas. Konstitucijoje tik yra nustatytos kai kurios visuotinai pripažintos specialios tam tikrai žmonių grupei būdingos teisės, būtent tautinių mažumų narių teisės, kurios įtvirtintos Konstitucijos 37 ir 45 straipsniuose. Konstitucijoje taip pat nustatyta, kad valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, teikia joms paramą, numato lengvatas dirbančioms motinoms (39 straipsnis) ir kt.

Toks požiūris į specialias žmogaus teises būdingas ir Konvencijos taikymo praktikai. Europos žmogaus teisių teismas savo 1986 m. liepos 8 d. sprendime *Lithgow* ir kitų byloje padarė išvadą, kad susitariančios šalys naudojasi tam tikrais vertinimo rėmais nustatydamos, ar skirtumai

kitais požiūriais panašiose situacijose iš viso pateisina ir koku mastu pateisina skirtingą teisinį asmenų režimą (elgimąsi su jais) teisėje.

Kartu su bendra nediskriminacijos taisykle visa tai užtikrina pagrindinį principą – visų asmenų lygiateisiškumą. Tai patvirtina bendra taisyklė, suformuluota Konstitucijos 29 straipsnio pirmojoje dalyje: „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs.“

Šio straipsnio antroji dalis yra pirmosios išvestinė, nes neleidžia pažeisti lygiateisiškumo nustatydamą, kad „žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.“ Čia frazė „žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų“ yra adekvati nagrinėjamo Konvencijos 14 straipsnio frazei „naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokio diskriminavimo“. Žmogaus teisių varžymas dėl jo lyties, rasės, tautybės ir pan. ir yra ne kas kita, kaip diskriminavimas, kurį draudžia tiek Konvencija, tiek Konstitucija. Kaip jau buvo minėta, tai visiškai netaikoma tautinių mažumų narių, dirbančių motinų ir kitokių specialių teisių pagrįstumui, tai yra tam, kas paklausime vadinama pozityvia diskriminacija.

Konstitucinis Teismas pažymi, jog tik pažodžiui lyginant Konstitucijos 29 straipsnio antrosios dalies ir Konvencijos 14 straipsnio tekstus galima teigti, kad Konvencija numato platesnes nediskriminacijos garantijas, nes draudžia diskriminuoti dar ir dėl odos spalvos, priklausymo nacionalinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso. Tačiau būtina atsižvelgti į esminį Konstitucijos ir Konvencijos normų dėl žmonių nediskriminacijos jokiais pagrindais tapatumą, o ne į atskirų nediskriminacijos požymių žodinės išraiškos skirtumus. Be to, pažymėtina, kad kai kurie skirtingi Konstitucijoje ir Konvencijoje vartojami žodžiai iš esmės reiškia tą patį nediskriminacijos požymį arba apima kelis iš jų. Pavyzdžiui, galima preiumuoti, jog Konstitucijoje pavartotas žodis „tikėjimas“ apima Konvencijoje vartojamą žodį „religija“. Jeigu būtų vertinama kitaip, tuomet būtų galima suabejoti, ar Konvencija pripažįsta tokį nediskriminacijos pagrindą kaip tikėjimas. Konstitucijoje vartojama sąvoka „socialinė padėtis“ apima Konvencijoje vartojamas sąvokas „socialinė kilmė“ ir „nuosavybė“. Kita vertus, tai, kad Konvencijoje nepavartota frazė „socialinė padėtis“, bet minima tik „socialinė kilmė“, nereiškia galimybės nustatyti nelygias teises atskirų socialinių grupių asmenims. Taip pat vertintini ir pavartoti skirtingi žodžiai „rasės“, „tautybės“, „nacionalinės mažumos“, iš esmės skirti tiems patiems nediskriminacijos pagrindams apibūdinti.

Taigi kompleksiskai, o ne formaliai pažodžiui lyginant Konstitucijos ir Konvencijos nuostatas dėl nediskriminacijos darytina išvada, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

5. Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Respublikos Prezidento paklausime nurodoma, kad Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta, kad „kiekvienas asmuo, teisėtai esantis kokios nors valstybės teritorijoje, turi teisę joje laisvai judėti ir laisvai pasirinkti savo gyvenamąją vietą“. Tuo tarpu Konstitucijos 32 straipsnio pirmojoje dalyje skelbiama, kad „piliietis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos“. Pareiškėjas teigia, jog sisteminė Konstitucijos straipsnių analizė rodo, kad įstatymų leidėjas vartoja sąvokas „asmuo“, „žmogus“, „piliietis“. Straipsnių, kuriuose vartojamos šios sąvokos, analizė leidžia teigti, kad jos nėra sinonimai ir turi tam tikrą teisinę prasmę. Pavyzdžiui, sąvokos „žmogus“ ir „asmuo“ vartojamos Konstitucijos 22, 24, 25 ir 26 straipsniuose, kuriuose yra numatytos universalios žmogaus (ir valstybės piliečio, ir užsieniečio, ir asmens be pilietybės) teisės ar laisvės. Tuo tarpu sąvoka „piliietis“ vartojama tik tuose straipsniuose, kuriuose numatytos specifinės, siejamos su asmens ir Lietuvos valstybės santykiu (tai yra pilietybe), teisės (pavyzdžiui, Konstitucijos 3 straipsnio antrojoje dalyje, 32 straipsnio pirmojoje, antrojoje ir trečiojoje dalyse, 33 straipsnyje ir kt.). Visu tuo grindžiama pareiškėjo abejonė, ar Konvencijos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnis pagal apimtį neprieštarauja Konstitucijos 32 straipsnio pirmajai daliai.

Konstitucinis Teismas pažymi, jog Konvencijos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio norma „kiekvienas asmuo, teisėtai esantis kokios nors valstybės teritorijoje, turi teisę joje laisvai judėti ir laisvai pasirinkti savo gyvenamąją vietą“ susideda iš dviejų dalių, kurios sąlygoja viena kitą. Viena iš jų reiškia teisę laisvai judėti ir laisvai pasirinkti savo gyvenamąją vietą, kita – tai, kad ši teisė garantuojama tik teisėtai esantiems valstybėje asmenims. Tokie asmenys gali būti piliečiai, taip pat užsieniečiai ir asmenys be pilietybės. Piliečio buvimas savo šalyje visada yra teisėtas. Konstitucijos 32 straipsnio trečiojoje dalyje nustatyta: „Negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą.“ Tuo tarpu užsieniečio ar asmens be pilietybės atvykimo ir išvykimo bei buvimo šalyje teisėtumo sąlygas nustato valstybės vidaus teisė. Tokios sąlygos yra nustatytos Lietuvos Respublikos įstatyme „Dėl užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje“ (Žin., 1991, Nr. 27-729).

Užsieniečiai ir asmenys be pilietybės, kurie minimo įstatymo pagrindu Lietuvos Respublikoje yra teisėtai, turi tokias pat teises ir laisves kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai, jeigu ko kita nenumato Konstitucija, šis ir kiti įstatymai bei Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Taigi nagrinėjamos Ketvirtojo protokolo nuostatos, Lietuvos teisinėje sistemoje taikomos kartu su įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje“ ir kitų Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatomis, apimtų vienos kitas. Teliktų spręsti klausimą, ar konkrečiu atveju užsienietis

ar asmuo be pilietybės teisėtai yra Lietuvos Respublikos teritorijoje, kad jam būtų galima visiškai taikyti kilnojimosi ir laisvo gyvenamosios vietos pasirinkimo teisę.

Vertinant visa tai darytina išvada, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Atsižvelgdamas į šios išvados konstatuojamojoje dalyje išdėstytus motyvus ir Konstitucijos bei Konvencijos kai kurių sąvokų interpretavimą ir vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 105 straipsnio trečiąja dalimi, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 73 straipsnio trečiuoju punktu ir 83 straipsniu, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

teikia išvadą:

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsniai ir šios Konvencijos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Ši Konstitucinio Teismo išvada yra galutinė ir neskundžiama.

Konstitucinio Teismo teisėjai:

Algirdas Gailiūnas

Kęstutis Lapinskas

Zigmas Levickis

Vladas Pavilionis

Pranas Vytautas Rasimavičius

Stasys Stačiokas

Teodora Staugaitienė

Stasys Šedbaras

Juozas Žilys